

Соціальна і гуманітарна політика

УДК 314.172

Фтомова Олена Сергіївна

здобувач наукового ступеня кандидата економічних наук

Інституту демографії та соціальних досліджень

імені М.В.Птухи НАН України

Фтомова Елена Сергеевна

соискатель научной степени кандидата экономических наук

Института демографии и социальных исследований

имени М.В.Птухи НАН Украины

Ftomova Olena

PhD Candidate of Economic Science to the

Ptoukha Institute for Demography and Social Studies of the

National Academy of Sciences of Ukraine

**ВПЛИВ КОРУПЦІЇ ТА ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІКИ НА РІВЕНЬ
БІДНОСТІ ТА СОЦІАЛЬНОЇ НЕРІВНОСТІ В УКРАЇНІ ТА КРАЇНАХ
ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ**

**ВЛИЯНИЕ КОРРУПЦИИ И ТЕНЕВОЙ ЭКОНОМИКИ НА УРОВЕНЬ
БЕДНОСТИ И ЭКОНОМИЧЕСКОГО НЕРАВЕНСТВА В УКРАИНЕ И
СТРАНАХ ЕВРОПЕЙСКОГО СОЮЗА**

**IMPACT OF CORRUPTION AND SHADOW ECONOMY AND ON
POVERTY AND INEQUALITY IN UKRAINE AND THE EUROPEAN
COUNTRIES**

Анотація. Проблема корупції та тіньової економіки в тій чи іншій мірі зустрічається в кожній країні світу. Водночас високий рівень бідності та

соціальної нерівності нерідко зумовлюється не тільки економічними факторами, але і неефективністю державних політик, корупцією, ухиленням від сплати податків, заборгованістю, несприятливими умовами надання кредитів. В даній роботі були досліджені питання впливу рівня тіньової економіки та корупції на рівень бідності та нерівності в Україні та Європейських країнах.

Відмічено, що корупція негативно впливає на економічний розвиток та прямо веде до зростання нерівності та рівня бідності населення через вплив на макро-фінансову стабільність, продуктивність, інвестиції та ефективність діяльності уряду.

Показано, що високий рівень тіньової економіки істотно впливає на різницю між фактичними та потенційними податковими надходженнями до бюджету. Рівень тіньової економіки залежить від складності ведення бізнесу, складності податкової системи, ефективності фіскальної адміністрації, вартості формалізації підприємництва, рівня податкового тягаря, корупції та рівня довіри населення до уряду країни.

Проаналізовані рівень корупції та тіньової економіки в Україні та Європейських країнах, причини їх виникнення та державна політика стосовно вирішення даних проблем.

Визначено, що в Україні показники тіньової економіки та корупції, так само як і бідності та соціальної нерівності, є одними з найвищих серед Європейських країн. Відмічено, що за останні роки в Україні було проведено ряд реформ для виведення економіки з неформального сектору, покращення бізнес-клімату та зменшення рівня корупції. Незважаючи на це, проблеми тіньової економіки та корупції все ще лишаються актуальними. Для успішної подальшої формалізації тіньового сектору економіки в Україні необхідно продовжувати реформування у сфері приватного бізнесу та фіскальної

адміністрації, а саме спрощення податкового законодавства, зниження оподаткування малого підприємництва, усунення бар'єрів вступу у формальну економіку, викорінення корупції, впровадження комплексної стратегії управління дотримання законодавства.

Ключові слова: *тіньова економіка, корупція, неформальний сектор, бідність, соціальна нерівність, державна політика.*

Анотація. *Проблема коррупции и теневой экономики в той или иной степени встречается в каждой стране мира. В то же время высокий уровень бедности и социального неравенства нередко определяется не только экономическими факторами, но и неэффективностью государственных политик, коррупцией, уклонением от уплаты налогов, задолженности, неблагоприятными условиями предоставления кредитов. В данной работе были исследованы вопросы влияния уровня теневой экономики и коррупции на уровень бедности и неравенства в Украине и Европейских странах.*

Отмечено, что коррупция негативно влияет на экономическое развитие и прямо ведет к росту неравенства и уровня бедности населения из-за влияния на макро-финансовую стабильность, производительность, инвестиции и эффективность деятельности правительства.

Показано, что высокий уровень теневой экономики существенно влияет на разницу между фактическими и потенциальными налоговыми поступлениями в бюджет. Уровень теневой экономики зависит от сложности ведения бизнеса, сложности налоговой системы, эффективности фискальной администрации, стоимости формализации предпринимательства, уровня налогового бремени, коррупции и уровня доверия населения к правительству страны.

Проанализированы уровень коррупции и теневой экономики в Украине и европейских странах, причины их возникновения и государственная политика по решению данных проблем.

Определено, что в Украине показатели теневой экономики и коррупции, так же как и бедности и социального неравенства, являются одними из самых высоких среди европейских стран. Отмечено, что за последние годы в Украине был проведен ряд реформ для выведения экономики из неформального сектора, улучшения бизнес-климата и уменьшения уровня коррупции. Несмотря на это, проблемы теневой экономики и коррупции все еще остаются актуальными. Для успешной дальнейшей формализации теневого сектора экономики в Украине необходимо продолжать реформирование в сфере частного бизнеса и фискальной администрации, а именно упрощать налоговое законодательство, снижать налогообложение малого предпринимательства, устранять барьеры вступления в формальную экономику, искоренять коррупцию, внедрять комплексную стратегию управления, соблюдения законодательства.

Ключевые слова: *теневая экономика, коррупция, неформальный сектор, бедность, социальное неравенство, государственная политика.*

Summary. *The purpose of this article is to analyze the relationship between corruption, the shadow economy, poverty and inequality in Ukraine and the European Union, and to identify government policies that would help to reduce poverty and inequality by formalizing the shadow economy and fighting corruption. Factors that lead to an increase in poverty include not only economic stagnation but also inefficiency in government policies, corruption, tax evasion, debt and unfavorable credit conditions. Corruption has a negative impact on economic development and leads directly to an increase in inequality and poverty through its*

effect on macro-financial stability, productivity, investment and government efficiency. A large shadow economy also has a detrimental impact on the government's potential tax revenues. The extent of the shadow economy depends on the ease of doing business, the complexity of the tax system, the efficiency of the fiscal administration, the cost of formalizing entrepreneurship, the level of tax burdens, corruption, and the degree of public confidence in the government. Currently, corruption and the shadow economy play a significant role in stifling economic development in Ukraine. In Ukraine, the extent of the shadow economy and corruption, as well as poverty and inequality, is the highest among European countries. Effective government measures and reforms can play a critical role in reducing poverty and inequality. In recent years, several reforms have been implemented in Ukraine in order to formalize the shadow economy, improve the business climate, and reduce corruption. Despite these reforms, the negative effects of the shadow economy and corruption remain problematic. Therefore, it is necessary to continue to reform the private business and fiscal administration, simplify tax legislation, reduce taxation of small businesses, eliminate entry barriers to the formal economy, fight corruption, and implement a comprehensive strategy to ensure compliance with the law.

Key words: *shadow economy, corruption, informal sector, poverty, inequality, government policy.*

Постановка проблеми. Сьогодні питання зниження рівня бідності та нерівності гостро стоїть перед урядами багатьох країн світу. Міжнародні організації, в тому числі Світовий Банк [1] та Організація Об'єднаних Націй [2], визначають скорочення бідності як одну із своїх першочергових цілей. Великий неформальний сектор та корупція негативно впливають на рівень добробуту населення, економічне зростання та на ефективність державної

фіскальної політики, особливо за умов економічного спаду. За останні роки в Європейських країнах спостерігається підвищення якості життя населення, зменшення рівня бідності та нерівності. В багатьох Європейських країнах були застосовані різні заходи для зменшення рівня корупції та зменшення тіньової економіки, які позитивно відобразились на економічному зростанні та рівні життя населення. Тому аналіз державних заходів Європейських країн щодо формалізації економіки та зменшення корупції є важливим для визначення найефективніших заходів для України. Враховуючи це у статті порушена проблема впливу рівня тіньової економіки та корупції на рівень бідності та нерівності є актуальною як для науки, так і для практики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проведений аналіз останніх досліджень і публікацій з проблем взаємозв'язку бідності та ринку праці, а також державних програм впливу на них дає змогу зробити висновки, що ці питання є актуальними для багатьох країн та перебувають в центрі досліджень багатьох науковців світу: Leandro Medina; Friedrich Schneider [12], Cuervo-Cazurra, Alvaro [14], Thede, Susanna; Gustafson, Nils-Åke [15], а також такими міжнародними організаціями як Світовий Банк [1], Організація Об'єднаних Націй [2].

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є макроекономічна оцінка впливу рівня тіньової економіки та корупції на рівень бідності та нерівності в Україні та країнах Європейського Союзу, а також виявлення існуючих в Україні чинників, які ведуть до зростання тіньової економіки та шляхів їх подолання на прикладі Європейських країн.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні майже кожна країна світу в тій чи іншій мірі зустрічається з проблемами бідності та нерівності. Боротьба з цими явищами, в тому числі забезпечення базових потреб населення, мають бути одними з головних завдань уряду будь якої країни. На жаль, в багатьох

країнах уряди не можуть ефективно це виконувати і на заваді цьому стоять такі фактори, як високий рівень корупції, неефективність державних політик, ухилення від сплати податків, заборгованість, умови надання кредитів, а також відтік людського капіталу.

Корупція є серйозною проблемою, яка в тій чи іншій мірі зустрічається в кожній країні і гальмує її розвиток. Глобальна коаліція проти корупції «Transparency International» [3] визначає корупцію як зловживання довіреною владою для особистої вигоди. З точки зору макроекономіки корупція негативно впливає на економічний розвиток та прямо веде до зростання нерівності та рівня бідності населення. Це відбувається через такі канали як вплив на макро-фінансову стабільність, продуктивність, вплив на накопичення людського капіталу, інвестиції, а головне – через негативний вплив на ефективність діяльності уряду. Так, наприклад, рівень доходів від податків залежить від рівня корупції. Нерідко платники податків в країнах з високим рівнем корупції ухиляються від сплати податків або через взятки та різні корупційні схеми, або через перебування у тіньовій економіці. Публічні витрати та інвестиції також прямо потерпають від корупції. Ефективність інвестицій зазвичай буде нижчою, тому що вибір проектів та виконавців не буде базуватись на справедливій конкуренції та економічній ефективності. Таким чином, корупція веде до зменшення доходів до державного бюджету з одного боку, а з другого до зниження ефективності витрат. Корупція [14] негативно впливає на прямі іноземні інвестиції (ПІІ), а саме призводить не тільки до зменшення інвестицій, але й до зміни країни їх походження. Корупція негативно впливає на міжнародну торгівлю [15], так як імпорتنі потоки систематично змінюються залежно від корупційних характеристик, таких як рівень корупції, її поширеність, місце розташування митниці, функціонування та передбачуваності корупції.

В Україні рівень корупції є одним з найвищих у Європі. Як видно з рис 1.а, в Україні коефіцієнт Джині є одним з найнижчих серед серед Європейських країн на додаток до найвищого показника сприйняття корупції населенням країни. З рис. 1.б також видно, що найменше корупція сприймається населенням розвинених країн Західної Європи та країнами Європейського Союзу, в яких порівняно високий рівень ВВП на душу населення. В Україні корупція зустрічається практично в кожному секторі економіки. Представник МВФ в Україні Gösta Ljungman [4] у 2016 році відмітив, що корупція в Україні коштує кожного року країні приблизно 2% від ВВП. Таким чином, процес очищення від корупції в Україні має критичний вплив на економічний розвиток, рівень нерівності та бідності.

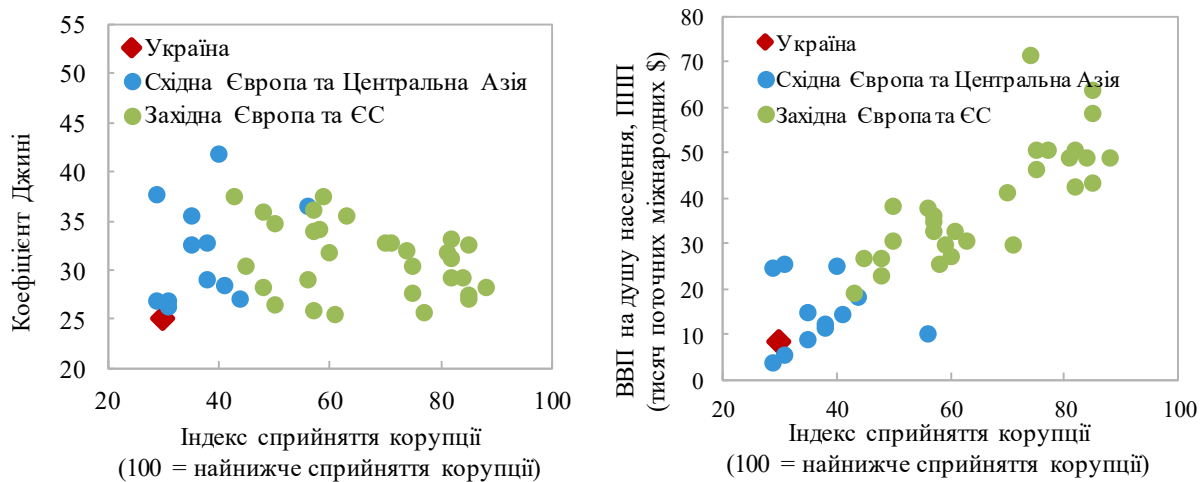

Рис. 1. (а, б) Корупція у порівнянні з коефіцієнтом Джині та з ВВП на душу населення, 2017 (або останні доступні дані)

Джерело: побудовано за даними [5]

Розроблена Організацією Об'єднаних Націй конвенція проти корупції «UNCAC» [6] є єдиним юридично обов'язковим універсальним інструментом для боротьби з корупцією. Вона включає в себе п'ять напрямків: (1) запобіжні заходи проти корупції, (2) криміналізацію та правозастосування, (3)

міжнародну співпрацю, (4) відновлення втрачених активів, (5) технічну допомогу та обмін інформацією. Конвенція охоплює безліч різних форм корупції, таких як хабарництво, торгівля впливом, зловживання функціями та різні акти корупції в приватному секторі. Переважна більшість держав-членів Організації Об'єднаних Націй є сторонами Конвенції. У 2003 році Україна також підписала конвенцію «UNCAC» та ратифікувала її у 2006 році [7]. Закон про ратифікацію набув чинності в липні 2009 року. Відповідно до статті 9 Конституції, UNCAC після ратифікації стала невід'ємною частиною національного законодавства України, що має домінуючу юридичну силу над будь-яким іншим положенням внутрішнього законодавства. За останні роки було зроблено немало інших кроків для подолання корупції. Серед них хотілось би виділити наступні: (1) у 2014 році був прийнятий Закон України «Про запобігання корупції» [8]; (2) у 2015 році було створене Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК) [9], центральний орган виконавчої влади України, який забезпечує формування та реалізує державну антикорупційну політику; (3) у 2015 році було створене Національне антикорупційне бюро України (НАБУ) [10], в повноваження якого входить попередження, виявлення, припинення та розкриття корупційних злочинів; (4) у 2016 році почала функціонувати електронна торгова система «ProZorro» [11], системна реформа тендерного процесу в електронних публічних та державних закупівлях в Україні; (5) та багато інших заходів включаючи рекрутування зарубіжних спеціалістів на високі державні посади.

Проблема тіньової економіки є критичною для багатьох країн світу. Завдяки їй істотною є різниця між фактичними та потенційними податковими надходженнями. Це відбувається за рахунок того, що приватний сектор, як підприємства так і самозайняте населення, можуть повністю або частково приховувати свої доходи, ухилятися від сплати податків та зборів на соціальну

підтримку та страхування. Підприємства можуть нерідко виплачувати частину заробітної плати готівкою, таким чином, не відображаючи для держави реальний рівень доходів та уникаючи витрат, пов'язаних із законодавством стосовно захисту споживачів або трудових відносин. Рівень тіньової економіки в Україні є дуже високим і критично відображається на бюджеті країни, соціальній захищеності населення, ринку праці. Розмір тіньової економіки важко виміряти. Зазвичай рівень тіньової економіки вищий в країнах, що розвиваються, ніж в країнах з високим рівнем доходу. Згідно з розрахунками [12] середній розмір тіньової економіки в період 1991-2015 для деяких Європейських країн становив: Великобританія – 11,8%, Німеччина – 11,97%, Італія – 24,95%, Росія – 38,4%, Польща – 25,1%, Литва – 25,15%, Франція – 14,08%, Україна 44,8%, Швейцарія – 7,24%. В Україні середній рівень складав 44,8%, тобто до бюджету України за цей період надходило менше ніж 60 відсотків потенційних податків.

Тіньова економіка має ряд негативних характеристик. Так, наприклад, тіньові підприємництва зазвичай є менш продуктивними ніж формальні, мають нижчу заробітну плату та порушують права найманих працівників та їх умови праці. Рівень безробіття тісно пов'язаний з рівнем тіньової економіки. Пряме викорінення останньої незмінно приведе до негативних наслідків на ринку праці та збільшить нерівність оплати праці.

Рівень тіньової економіки залежить від таких факторів як складність податкової системи, ефективність фіскальної адміністрації, вартість формалізації підприємництва, рівень податкового тягаря, стан соціального забезпечення, а також рівень корупції та рівень довіри населення до державної влади та її фіскальній політиці. Високий рівень складності ведення бізнесу також привордить до зростання тіньової економіки в країні. В Україні рівень часу підготовки та сплати податків ще досить високий у порівнянні із Європейськими країнами (рис.2) та порівняно складний процес ведення бізнесу. Загальна ставка податку в Україні та вартість початку бізнесу відповідають середнім показникам по Європі.

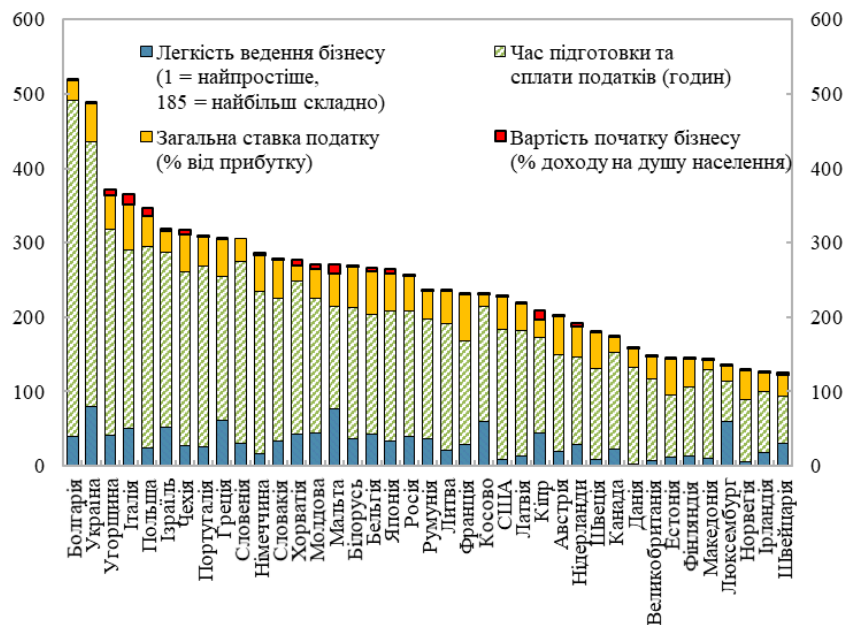

Рис. 2. Показники ведення бізнесу та сплати податків, 2016

Джерело: побудовано за даними [13]

Згідно зі звітом Світового Банку «Ведення Бізнесу» [13] в 2016 році, в середньому вартість основних бізнес-процесів, таких як підготовка та сплата податків є вищою в країнах, що розвиваються, та в країнах з перехідною економікою. В багатьох країнах за останні роки було проведено ряд реформ, направлених на поліпшення бізнес-клімату та формалізації тіньової економіки (рис. 3).

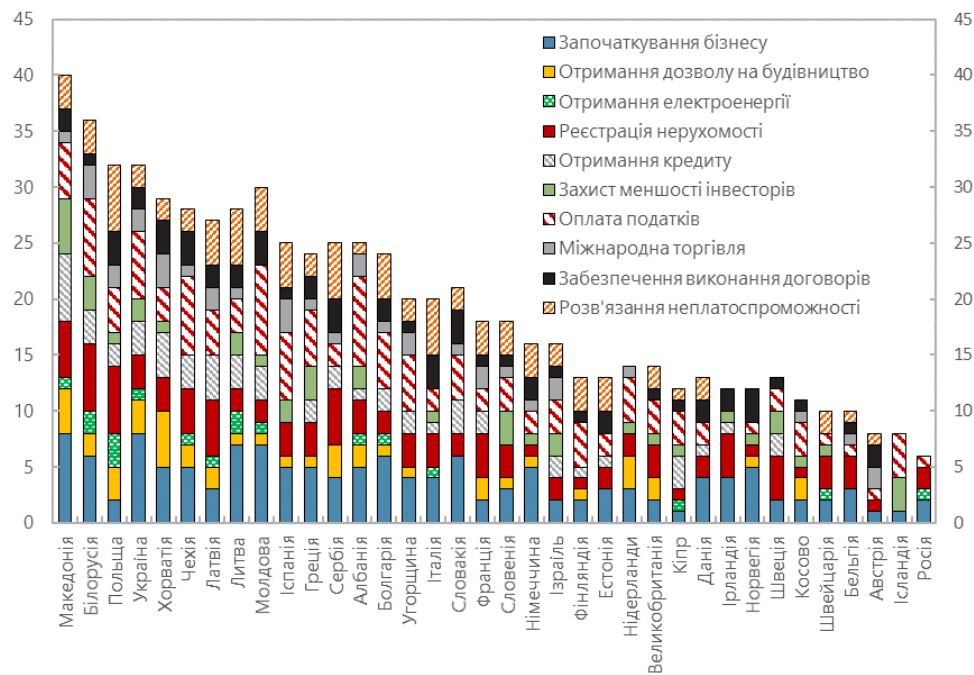

Рис. 3. Кількість бізнес-реформ проведених з 2006 до 2016 рр.

Джерело: побудовано за даними [13]

Так, у 2015-2016 роках у світі було проведено 283 регулятивні реформи, це на 20 відсотків більше ніж у попередній період. Найвищий середній показник реформ на економіку країни мали Європа та Центральна Азія. Серед них найбільш поширеними були реформи у сфері започаткування бізнесу, оплати податків, розв'язання питання неплатоспроможності та реєстрація нерухомості. В Україні за цей час було проведено 33 реформи, найбільший прогрес був зроблений у сфері започаткування бізнесу та оплати податків.

Незважаючи на це, час на підготовку та сплату податків в Україні на 2016 рік лишався одним з найвищих серед Європейських країн. Тому для успішної формалізації економіки в Україні необхідно продовжувати реформування у сфері приватного бізнесу та фіскальної адміністрації.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. За результатами проведеного аналізу можна зробити наступні висновки. Тіньова економіка, великий неформальний сектор та корупція відіграють критичну роль у зростанні рівня бідності та нерівності. В Україні показники тіньової економіки та корупції, так само як і бідності та економічної нерівності є одними з найвищих серед Європейських країн. На сьогоднішній день в Україні вже проведено ряд реформ для виведення економіки з неформального сектору, покращення бізнес клімату, зменшення рівня корупції. Незважаючи на це, на відміну від Європейських країн, в Україні складність ведення бізнесу залишається ще порівняно високою. Для успішної подальшої формалізації тіньового сектору економіки в Україні необхідно продовжувати реформування у сфері приватного бізнесу та фіскальної адміністрації. Необхідно вживати адміністративні заходи, які б привели до зменшення витраченого часу на підготовку та сплату податків та спрощення процесу ведення бізнесу. Загалом, для подолання проблеми тіньової економіки в Україні необхідно впроваджувати наступні заходи: спрощення податкового законодавства; зниження оподаткування малого підприємництва, усунення бар'єрів вступу у формальну економіку (фінансових витрат, часу та процедури); впровадження більш гнучкої схеми прийому та звільнення працівників; вдосконалення та розширення сфери соціальних послуг та охорони здоров'я. На рівні податкової адміністрації необхідно, в першу чергу, розробити комплексну стратегію управління дотриманням законодавства.

Література

1. Офіційний сайт Світового Банку. URL: <https://www.worldbank.org/>
2. Офіційний сайт Організації Об'єднаних Націй. URL:
3. Офіційний сайт Організації Міжнародної Прозорості. URL: <https://www.transparency.org/>
4. Gösta Ljungman, IMF resident representative in Ukraine, International Monetary Fund, 8th Ukrainian Investment Forum, Hilton Kyiv, 2017. URL: <http://uif.org.ua/kyiv2018/speakers/gosta-ljungman/>
5. Офіційний сайт Світового Банку, база даних «Світові індикатори розвитку». URL: <http://datatopics.worldbank.org/world-development-indicators/>
6. Офіційний сайт Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції. URL: <https://www.unodc.org/unodc/en/treaties/CAC/> (United Nations Convention against Corruption)
7. Офіційний сайт Верховної Ради України «Законодавство України», Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16
8. Офіційний сайт Верховної Ради України «Законодавство України», Закон України «Про запобігання корупції». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>
9. Офіційний сайт Національного агентства з питань запобігання корупції. URL: <https://nazk.gov.ua/uk/>
10. Офіційний сайт Національного антикорупційного бюро України. URL: <https://nabu.gov.ua/>
11. Офіційний сайт електронної торгової системи «ProZorro». URL: <https://prozorro.sale/>
12. Leandro Medina; Friedrich Schneider. Shadow Economies Around the

World: What Did We Learn Over the Last 20 Years? – IMF WP – 2018.

13. Офіційний сайт Світового Банку, база даних “Ведення Бізнесу”. URL:
<https://www.doingbusiness.org/en/data>
14. Cuervo-Cazurra, Alvaro. Who Cares about Corruption. – Journal of International Business Studies (2006) 37, 807–822.
15. Thede, Susanna; Gustafson, Nils-Åke. The Multifaceted Impact of Corruption on International Trade. – 2012.

References

1. Офіційний сайт Світового Банку. URL: <https://www.worldbank.org/>
2. Офіційний сайт Організації Об'єднаних Націй. URL: <https://www.un.org/en/>
3. Офіційний сайт Організації Міжнародної Прозорості. URL:
<https://www.transparency.org/>
4. Gösta Ljungman, IMF resident representative in Ukraine, International Monetary Fund, 8th Ukrainian Investment Forum, Hilton Kyiv, 2017. URL:
<http://uif.org.ua/kyiv2018/speakers/gosta-ljungman/>
5. Офіційний сайт Світового Банку, база даних “Світові індикатори розвитку”. URL: <http://datatopics.worldbank.org/world-development-indicators/>
6. Офіційний сайт Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції. URL:
<https://www.unodc.org/unodc/en/treaties/CAC/> (United Nations Convention against Corruption)
7. Офіційний сайт Верховної Ради України “Законodawstvo України”, Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції. URL:
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16
8. Офіційний сайт Верховної Ради України “Законodawstvo України”, Закон України “Про запобігання корупції”. URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>

9. Oficijnij sajt Nacional'nogo agentstva z pitan' zapobigannja korupcii. URL:
<https://nazk.gov.ua/uk/>
10. Oficijnij sajt Nacional'nogo antikorupcijnogo bjuro Ukraïni. URL:
<https://nabu.gov.ua/>
11. Oficijnij sajt elektronnoiï trgovoiï sistemi "ProZorro". URL:
<https://prozorro.sale/>
12. Leandro Medina; Friedrich Schneider. Shadow Economies Around the World: What Did We Learn Over the Last 20 Years? – IMF WP – 2018.
13. Oficijnij sajt Svitovogo Banku, baza danih "Vedennja Biznesu". URL:
<https://www.doingbusiness.org/en/data>
14. Cuervo-Cazurra, Alvaro. Who Cares about Corruption. – Journal of International Business Studies (2006) 37, 807–822.
15. Thede, Susanna; Gustafson, Nils-Åke. The Multifaceted Impact of Corruption on International Trade. – 2012.